

De duistere kant van chimpansees / Geboren moordenaars

Chimpansees hebben een duistere kant. De mensapen brengen soms op gruwelijke wijze hun eigen soortgenoten om het leven. Uit een nieuwe studie blijkt dat die moordneigingen waarschijnlijk een tweede natuur zijn voor onze evolutionaire neefjes. Misschien staan ze zelfs aan de oorsprong van moderne oorlogen.

Tekst: Dennis Rijnvis

Niemand had de moord op Pimu zien aankomen. Het alfamannetje leidde een op het oog rustig leven in een chimpanseegroep nabij Lake Tanganyika in Tanzania. In de laatste uren voor zijn dood werd hij geobserveerd door biologen: de aap liet zich vlooien door twee vrouwtjes. Tijdens dat onderhoud stormden er opeens vier mannelijke chimpansees uit het struikgewas. Ze maakten hoge geluiden en stortten zich op Pimu. Het alfamannetje werd vastgegrepen, geslagen en gebeten. Toen het gevecht een uur later voorbij was, lag Pimu levensloos op de grond. Bij de autopsie op zijn lichaam werden grote wonden in zijn gezicht, zijn handen en voeten aangetroffen.

Niet alleen de alfamannetjes onder de chimpansees moeten oppassen voor hun soortgenoten. Andere onderzoekers observeerden in Oeganda hoe een groepje jonge mannelijke chimpansees langs de grenzen van hun leefgebied liepen. Toen de dieren stuitten op twee vrouwtjes met baby's van een andere groep, joegen ze deze apen net zo lang op totdat een van de jongen op de grond viel. De baby werd doodgeslagen en met huid en haar opgegeten.

De gruwelijke incidenten zijn geen uitzonderingen. Chimpansees beroven elkaar met enige regelmaat van het leven, soms zonder duidelijke aanleiding. De grote vraag is of dat geweld ook echt bij hun natuurlijke gedrag hoort. De moorden zijn decennia lang afgedaan als uitpattingen van 'zieke' individuen: apen die te veel contact hadden gehad met mensen, of waarop was gejaagd.

Maar een groeiende groep wetenschappers gelooft dat chimpansees simpelweg 'geboren moordenaars' zijn. Het moorden zou een soort tweede natuur zijn voor de dieren om hun overlevingskansen te verhogen. Volgens deze onderzoekers zijn er mogelijk zelfs lessen uit het geweld te trekken voor mensen, aangezien we nu eenmaal verwant zijn aan chimpansees.

Keel doorgebeten

De Amerikaanse primatoloog Michael Wilson kwam dit najaar naar buiten met de grootste studie naar chimpanseegeweld die ooit is gepubliceerd. De onderzoeker aan de Universiteit van Minnesota verzamelde met hulp van tientallen collega's in het veld gegevens over 152 gevallen van dodelijk geweld tussen de apen. "De moorden komen overal voor; ze zijn waargenomen in zeventien van de achttien populaties chimpansees die worden geobserveerd", laat hij weten in een gesprek op Skype. De moorden gaan vaak gepaard met excessief geweld. "Chimpansees bijten meestal de keel van het slachtoffer door", zegt Wilson. Maar ze rukken met hun tanden vaak ook lichaamsdelen af; de genitaliën bijvoorbeeld. Soms worden er zelfs stukken van een lichaam van een vermoord individu opgegeten."

Bij elk noodlottig ongeval in zijn studie bracht Wilson nauwkeurig de omstandigheden in kaart. Hij keek of er voedselgebrek was in het gebied van een moord, hoe dichtbevolkt het leefgebied van de apen was en hoe de bevolkingssamenstelling in elkaar zat. Maar hij hield vooral bij of er sprake was van menselijke indringing in het gebied.

De mens is in de ogen van sommige wetenschappers namelijk de grootste verdachte in de schuldvraag rond het chimpanseegeweld. In de jaren negentig opperde de Britse antropoloog Margaret Powell al dat de agressie bij de apen werd veroorzaakt door verkeerde voedermethodes. Biologen gaven wilde chimpansees destijds vaak bananen, om ze van dichtbij te kunnen observeren. Bananen zijn bijzonder voedingsrijk en zeer zeldzaam in het leefgebied van chimpansees. Het aangeboden voedsel zou volgens Powell daarom een hevige concurrentiestrijd uitlokken tussen chimpansees, waarbij vaak doden vielen.

De Amerikaanse antropoloog Robert Ferguson betoogde in 2011 nog dat de aanhoudende moordpartijen onder chimpansees het gevolg zijn van menselijke indringers in hun natuurlijke omgeving. Oprukkende steden en steeds groter wordende landbouwgebieden zouden de leefruimte voor de apen drastisch hebben ingeperkt. Dat verhoogt volgens hem de competitie om voedsel en leidt tot dodelijke conflicten.

<tk>Moorden voor voortplanting

De cijfers van Michael Wilson vertellen een minder zielig verhaal. In zijn studie vond hij geen enkel verband tussen het aantal dodelijke incidenten in chimpanseegroepen en de nabijheid van mensen. Sterker nog: de meeste moorden bleken te zijn gepleegd in het gebied waar het aantal menselijke indringers het kleinste was: het Kibale National Park in Oeganda.

Wilson vermoedt dan ook dat de apen simpelweg soortgenoten doden om hun overlevings- en voortplantingskansen te vergroten. Onderling geweld tussen dieren van dezelfde soort is niet uniek, benadrukt hij. "Leeuwen

doden soms ook concurrenten of jongen. Denk aan mannetjes die in gevecht raken om de positie van leider in een groep, of babyleeuwjes vermoorden omdat ze zijn verwerkt door een concurrent."

Ook chimpansees lijken het niet te hebben gemunt op willekeurige slachtoffers. De dieren doden in de meeste gevallen leden van concurrerende groepen, zo blijkt uit Wilson's studie. "Het aanvallen en dodelijk verwonden van indringers van andere groepen is waarschijnlijk in hun voordeel, omdat ze er mogelijke concurrenten mee uitschakelen." Verder valt op dat bij de moorden het vaakst worden gepleegd door mannetjes (93 procent) en dat de slachtoffers ook meestal mannelijk zijn (73 procent). Dat wijst erop dat veel incidenten te maken hebben met rangorde. "Mannetjes zijn daar veel mee bezig. Waarschijnlijk smeden lager geplaatste individuen soms een coalitie om het alfamannetje uit te schakelen, zoals in het geval van Pimu in Tanzania."

De Nederlandse bioloog Liesbeth Sterck herkent het beeld van gewelddadige mannetjes. "Mannelijke chimpansees hebben ook de sterkste wapens om te moorden", vult ze aan. "Hun hoektanden zijn langer dan die van vrouwtjes. Ze kunnen er gemakkelijk de keel van een soortgenoot mee doorbijten."

Sterck doet aan de Universiteit van Utrecht al jaren onderzoek naar het gedrag van primaten en kan zich vinden in de conclusies van Wilson.

"De studie zet alle vormen van geweld onder chimpansees netjes op een rijtje. En dan blijkt duidelijk dat de aanwezigheid van mensen niet of nauwelijks invloed heeft, de aanwezigheid van veel mannetjes wel."

De leefwijze van de apen leidt volgens haar ook tot dodelijke confrontaties. Chimpansees gaan regelmatig alleen of in klein gezelschap op pad. "Ze blijven niet de hele dag bij elkaar, zoals de meeste andere apen. Dat hoeft ook niet, omdat ze door hun grote formaat maar weinig natuurlijke vijanden hebben", aldus Sterck. Tijdens die dwaaltochten stuiten groepjes chimpansees soms op een verdwaalde eenling uit een ander gebied. Uit observaties blijkt dat de apen als ze op zo'n manier in de meerderheid zijn vaak overgaan tot een aanval. "Ze kunnen de verleiding dan blijkbaar niet weerstaan en gaan heel stilletjes op zo'n individu af, alsof ze aan het jagen zijn", zegt Sterck.

<tk>Tegenstanders

Het idee dat chimpansees moorden uit eigenbelang gaat er voorlopig niet in bij de wetenschappers die de mens verantwoordelijk houden voor chimpanseegeweld. Zij vinden dat Wilson de invloed van menselijke activiteit op de chimpansees niet goed genoeg in kaart heeft gebracht. De Amerikaan noteerde bij elke chimpanseegroep of die werd gevoed door mensen, hoe

groot hun leefgebied was en hoe vaak daar plaatselijke bewoners werden gesignaleerd. "Maar die factoren zijn te simpel om de impact van de mens op de apen goed vast te stellen", aldus Robert Ferguson in de *New York Times*.

Volgens Wilson schamen zijn tegenstanders zich voor hun moordlustige 'neefjes'. De reden: het gedrag van de apen lijkt verder angstaanjagend veel op dat van de mens. "Chimpansees hebben een vergelijkbaar lichaam, gebruiken gereedschap, en jagen soms zelfs op dieren met een soort speren, net als onze voorouders", verklaart hij. "Sommige wetenschappers hebben volgens mij het idee dat je moorden ook voor mensen goedpraat wanneer je het bij chimpansees bestempelt als natuurlijk gedrag."

Die angst is volgens de primatoloog onterecht. "We onderscheiden ons van apen door onze beschaving. Ik durft te beweren dat we er op veel plaatsen in de wereld in zijn geslaagd om het aantal geweldsincidenten in onze maatschappij terug te dringen. Dat bewijst dat we veel meer zelfcontrole hebben."

Wilson denkt dat we juist kunnen leren van het gewelddadige gedrag van chimpansees. Confrontaties tussen de dieren zouden volgens hem inzicht kunnen bieden in terugkerende conflicten waarbij mensen zich niet meer houden aan beschavingsnormen: oorlogen. De gevechten tussen apen uit verschillende groepen ziet hij als een soort primitieve stammenstrijd. "Het is niet uitgesloten dat dit soort ruzies de oorsprong vormen van moderne oorlogsvoering."

<tk>Apenoorlog

Chimpansees die aan de wieg staan van moderne oorlogen, dat idee strookt met meerdere studies. Zo ontdekte de Duitse demograaf Gunnar Heinsohn begin deze eeuw dat er relatief vaak geweld uitbreekt in populaties waarin veel (jonge) mannen voorkomen; net als in groepen chimpansees dus. Ook zijn er aanwijzingen dat jager-verzamelaars in de Amazone vaak tot de aanval overgaan als ze min of meer hulpeloze individuen van andere stammen tegenkomen.

Aan de andere kant zijn niet alle apen gewelddadig. Wilson onderzocht naast dodelijke incidenten bij chimpansees ook confrontaties tussen bonobo's. Deze apen blijken elkaar bijna nooit te vermoorden. In 98 jaar van observaties is er slechts één geval geregistreerd waarbij een bonobo door soortgenoten om het leven werd gebracht. Ook hebben deze harige apen, in tegenstelling tot chimpansees, nooit burenruzies. Als ze over de grenzen van hun leefgebied heen trekken, mengen ze zich vredig met soortgenoten uit andere groepen.

De Nederlandse primatoloog Frans de Waal is dan ook niet overtuigd van Wilsons theorie over de oorsprong van oorlog. "Het bewijs dat apen van

nature gewelddadig zijn, is solide, maar de claim over de oorsprong van oorlogsvoering zit vol gaten: je kunt de bonobo niet zomaar negeren." Bonobo's staan namelijk evolutionair gezien net zo dicht bij de mens als chimpansees. "Hun genoom is recentelijk nog in kaart gebracht", aldus De Waal.

Archeologisch bewijs voor de eerste oorlogen tussen mensen gaat volgens De Waal hooguit 12.000 jaar terug. Dat komt overeen met de periode waarin de mens landbouw uitvond, vee gingen houden en zich permanent vestigde in bepaalde gebieden. "Mogelijk was die agriculturele revolutie het moment waarop oorlogsvoering ontstond tussen dorpjes en landjes. Het zou goed kunnen dat oorlogsvoering helemaal niet voorkwam bij onze aapachtige voorouders."

Wilson geeft toe dat er meer onderzoek moet worden verricht naar zijn oorlogstheorie. "Het is gissen. Misschien hebben chimpansees en bonobo's wel een gemeenschappelijke voorouder, die het oorlogsvoeren slechts aan één soort heeft doorgegeven", oppert hij. "De ene primate is de andere niet als het op geweld aankomt."

Bronnen:

Primatoloog Michael Wilson, Universiteit van Minnesota

Primatoloog Frans de Waal, Emory Universiteit Atlanta

Primatoloog Liesbeth Sterck, Universiteit van Utrecht

Links

Een chimpanseemoord op beeld met commentaar van David Attenborough.

<https://www.youtube.com/watch?v=uU1zUzXkTtw>

Stuk in de New York Times

http://www.nytimes.com/2014/09/18/science/lethal-violence-in-chimps-occurs-naturally-study-suggests.html?_r=0

Liesbeth Sterck (E.H.M.Sterck@uu.nl) zou graag een PDF van het artikel ontvangen.